

CETINSKI ADORANT

ANTE MILOŠEVIĆ
Muzej Hrvatskih arheoloških spomenika
S. Gunjače bb
HR 21000 Split
ante.milosevic@st.t-com.hr

UDK: 903.27(497.5 Otok)"634"
Pregledni članak
Review
Primljeno / Received: 2008-04-22

U tekstu se priopćava podatak o novom nalazu tipološki jedinstvene prapovijesne keramičke figurice iz Sinjskoga polja koja svojim općim stilskim osobinama pripada velikoj grupi statueta kakve su do sada pronađene na brojnim neolitičkim nalazištima na širem području Balkana. Njezina iznenadna i izuzetna pojava u Dalmaciji objašnjiva je procesom neolitizacije istočnojadranskoga prostora u kojemu je po svoj prilici učešća imala i etnička komponenta iz unutrašnjosti. Također se još jednom upozorava i na arheološku važnost prostora uz rijeku Cetinu za ukupna proučavanja prapovijesnih razdoblja.

KLJUČNE RIJEČI: *neolitička umjetnost, Dalmacija, cetinska regija, Sinjsko polje*

Krajem 2007. godine na predjelu Priblaće u selu Otok uz istočni rub Sinjskog polja u Dalmaciji (Sl. 1), slučajno je pronađena vrlo zanimljiva keramička figurica koja predstavlja čučecu (fetusoidnu) ljudsku figuru s dugačkim vratom i naglašeno pognutom glavom. Noge su joj u preponama i koljenima potpuno savijene i oblikovanjem tijesno složene ispod trbuha. Nema ni na koji način naznačene ruke, a bitna stilski odrednica joj je modelacija i način prikazivanja dijelova ovalnoga lica. Nos je izrazito velik, oči s obrvama su naznačene koso urezanim crtama, a usta su vrlo realistična, s naglašenom željom modelara da upravo njima jasno, a vjerojatno i ciljano, iskaže i određenu emociju. Razvučena su naime u širok osmijeh. Uočljivo su realistično oblikovana i leđa duž kojih se, zbog prema naprijed savinuta tijela, od vrata do trtične kosti, anatomske ističe kralješnica. S donje strane bedrenog dijela nogu dvije su plitke rupice bademastog oblika. Nije potpuno jasno koja im je prvotna svrha. Domišljajući se, nismo daleko od pretpostavke da su možda ostatak ležišta za nekakvu konstrukciju na kojoj je skulpturica izvorno stajala. U podgledu je naime najzanimljivija, a da bi se ta njezina strana što potpunije sagledala, trebala je biti na neki način podignuta (Sl. 2).

Figurica je izjarušana tijekom uređenja starog melioracijskog kanala na tzv. Ercegovoj njivi uz sjevernu stranu betonskog mostića, na mikropoložaju koji mještani zovu Brzica. Izrađena je od gline grublje fature miješane s krupnijim zrcima pijeska. Boja pečenja joj je nejednaka, a u laganim prelazima se mijenja od svijetlosmeđe u predjelu glave i vrata, ka smeđecrvenoj kod nogu i donjega dijela leđa. Najveća dužina joj je 5,45 cm, visina 4,34, a širina 2,48 cm (Sl. 3). U istoj prigodi u iskopanom je mulju pronađeno još desetak ulomaka keramičkih posuda, veći komadi pečene zemlje i lijepa, te polovica glačane kalupaste sjekire.¹ Ta je pak izrađena od

¹ Predmete je pronašao mještani Otoka Vinko Samardžić. Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu uz

novčanu nagradu ustupio je spomenutu figuricu (inv. br. 6825) i ulomak sjekire (inv. br. 6826), dok su drugi predmeti

Sl. 1. Nalazišta artefakata neolitičke umjetnosti u Sinjskom polju u Dalmaciji: 1. Otok – Brzica, 2. Trilj – pumpna stanica.

Fig. 1. Finding sites of the artefacts belonging to the Neolithic art in Sinj plain in Dalmatia: 1. Otok – Brzica, 2. Trilj – gas station.

tvrdog plavozelenog kamena s naglašenim smeđim venama. Veličina ulomka sjekire je 6,2 x 4 x 2 cm (Sl. 4).

Ukupne tipološke osobine ovdje navedenih predmeta, kao i okolnosti njihova nalaza, pretpostavljaju da svi pripadaju prapovijesnim razdobljima. Sam lokalitet Brzica, na kojemu je pronađena figurica, nalazi se nedaleko od poznatih sojeničkih nalazišta na Dugišu, koje je sondažno istraživano prije pedesetak godina,² i na Okruglom na kojemu su značajni ostatci drvene

ostali u njegovom vlasništvu. Među tima indikativni su ulomci posuda s ravnim dnom ili visokom koničnom nogom, te dvije vodoravne ušaste ručke. Ulomci se razlikuju i po tipološkim osobinama i po fakturi jer pripadaju različitim prapovijesnim razdobljima. Uspoređujući vizualno sastav pečene gline od koje je izrađena figurica s onom od koje su oblikovane spomenute posude, sličnost je uočljivija prema ulomku s visokom koničnom nogom. V. Samardžić inače posjeduje veliku zbirku od nekoliko stotina predmeta

(poglavito keramičkih ulomaka i kremenih artefakata) koje je u nekoliko proteklih godina prikupio s poznatih lokaliteta uz rijeku Cetinu, a koji su na području sela Otok (Dugiš, Okruglo, Priblaće, Priblatnice i drugih). Znatna količina predmeta koju je na istim tim nalazištima prikupio u prethodnim godinama otkupljena je za zbirke Muzeja Cetinske krajine u Sinju i Arheološkog muzeja u Splitu.

² I. MAROVIĆ, 2002, 217-295.

Sl. 2. Cetinski adorant s položaja Brzica u Otoku (foto: Z. Alajbeg).

Fig. 2. Orant of Cetina from Otok – Brzica site (Photo by Z. Alajbeg).

prapovijesne arhitekture (Sl. 5).³ Probna bušenja koja su obavljena na obje obale novoprobijenoga korita Cetine na otočiću Okruglo dala su vrlo zanimljive arheološke rezultate.⁴

Brzica je također dio predjela zvanog Priblaće na kojemu su u proteklim desetljećima u raznim prigodama, a pogotovu u prigodi izvođenja nekontroliranih melioracijskih radova, iskopani brojni prapovijesni predmeti. Riječ je dakle o prostranom arheološkom području na kojemu su gusto raspoređena vrlo značajna nalazišta (Sl. 6). Na njihovu smo važnost za hrvatsku arheologiju više puta i u različitim prigodama upozoravali sa svrhom njihova spašavanja i istraživanja. Prije nekoliko godina bio je pokrenut i veliki međunarodni arheološki projekt koji je tome trebao mnogo doprinijeti. Premda su početni istraživački rezultati bili vrlo obećavajući,⁵ a bila je postignuta i opća društvena klima za nastavak njegove realizacije, projekt je naglo prekinut prije nekoliko godina voljom nadležnih službi pri Ministarstvu kulture Republike Hrvatske i današnjih uprava u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu i Muzeju Cetinske krajine u Sinju, koji su do tada bili partneri u projektu. Na istu stranu

³ A. MILOŠEVIĆ, 2003, 289-293; A. MILOŠEVIĆ, 2006, 117-126; A. MILOŠEVIĆ, 2007, 94-113.

⁴ D. SMITH - V. GAFFNEY - D. GROSSMAN - A. J. HOWARD - A. MILOŠEVIĆ - K. OSTIR - T. PODOBNIKAR - W. SMITH - E. TETLOW - M. TINGLE - H. TINSLEY, 2006, 171-186

⁵ D. SMITH - V. GAFFNEY - D. GROSSMAN - A. J. HOWARD - A. MILOŠEVIĆ - K. OSTIR - T. PODOBNIKAR - W. SMITH - E. TETLOW - M. TINGLE - H. TINSLEY, 2006, 180-186.

Sl. 3. Cetinski adorant (foto: Z. Alajbeg).

Fig. 3. Orant of Cetina (Photo by Z. Alajbeg)

Sl. 4. Kamena kalupasta sjekira s položaja Brzica u Otoku.
Fig. 4. Stone mould-axe from Otok – Brzica site

stalo je i Hrvatsko arheološko društvo koje nije dopustilo prezentaciju postignutih rezultata na nedavnom godišnjem sastanku i prigodnome znanstvenom skupu koji je bio održan u Sinju. Na sve ovo je bilo nužno podsjetiti već na početku ovoga teksta jer se devastacije važnih arheoloških nalazišta u Sinjskome polju, kako vidimo, i dalje nekontrolirano nastavljaju. Zbog takva odnosa prema arheološkoj baštini cetinske regije i u ovoj smo prigodi o novopronađenoj statueti, na žalost, prisiljeni raspravljati tek na temelju tipološko-komparativnih i stilskih analiza, a ne kao o produktu sustavnih arheoloških iskopavanja.

Veseli nas međutim da smo o ovom povijesno i kulturološki vrlo vrijednom nalazu u prilici kratko izvijestiti u zborniku posvećenu uvaženom prof. Nenadu Cambiju koji je izvrstan poznavalac cetinske prošlosti i koji nam je, u vrijeme dok smo dogovarali i organizirali spomenuti projekt, ali i inače, na svako naše traženje pružio vrlo korisne savjete.

Još je jedan važan arheološki moment zbog kojega smo si, kao arheolozi kojima ova tematika nije bliska, dopustili njegovu stručnu obradu. Približno u isto vrijeme kad je pronađen cetinski adorant, europska je znanstvena arheološka literatura obogaćena za novo, vrlo važno djelo Svenda Hansena koje rijetko viđenom temeljitošću i sveobuhvatnošću raspravlja jednu grupu arheoloških nalaza, konkretno antropomorfne figure neolitika i eneolitika jugoistočne

Sl. 5. Ostaci drvenih prapovijesnih kuća na otočiću Okruglo u Sinjskom polju.

Fig. 5. Remains of prehistoric wooden houses on islet Okruglo in Sinj plain.

Desno:

Sl. 6. Arheološki položaji u selu Otok u Sinjskom polju (foto: D. Grossman).

Right:

Fig. 6. Archaeological sites in the village of Otok in Sinj plain (Photo by D. Grossman).

Europe (i prednje Azije).⁶ Istraživačima u regijama koje ne obiluju takvim nalazima, ova je znanstvena monografija napose od iznimne pomoći jer već na prvi pogled omogućava kvalitetne komparativne analize, prvenstveno vremensku i stilsku atribuciju takvih nalaza. Vrlo referentno dakle omogućava cjelovit uvid u problem bez mukotrpnog prelistavanja uglavnom teško dostupne literature.

Iz spoznaja koje nudi knjiga S. Hansena potpuno je jasno da podrijetlo figurice iz Sinjskoga polja (ili kulturne utjecaje po kojima je nastala), vrlo vjerojatno treba tražiti u neolitiku sa šireg prostora u unutrašnjosti Balkanskog poluotoka. To je područje, zajedno s istočnim Mediteranom, do sada iznjedrilo najveću količinu takvih tvorevina (više od 30.000),⁷ dok se drugdje na prostoru Mediterana i u ostalim krajevima europskoga kopna nalaze vrlo sporadično.⁸ Nama bi na ovome mjestu posebno mogla biti zanimljiva disperzija i karakter takvih nalaza na susjednom Apeninskom poluotoku s kojim su istočnojadranska obala i cijeli jadranski bazen u starijem neolitiku dio jedinstvenoga *impresso* kulturnoga kompleksa,⁹ no prema dostupnim nam podatcima karakter i stil tamošnjih figurica, osim što su vrlo malobrojne, po svemu je drugačiji.¹⁰

Važna stilska odrednica cetinskoga adoranta, rekli smo, detalji su oblikovanja lica i glave koja stoji pognuta na prenatlačeno dugačkom, hipertrofiranom cilindričnom vratu. Uočljivi detalji u tom smislu su grebenasti nos koji gotovo da dijeli lice na dvije polovice, u širok osmijeh razvučena usta i tankim crtama naznačene oči i obrve. Ti elementi bitne su osobine velikog broja neolitičkih skulpturica na vrlo širokom balkanskom području, i to u okviru nekoliko kulturnih skupina. U početku neolitika bili su izvedeni na jednostavno stiliziranim valjkastim statuetama bez naglašenih drugih dijelova tijela. Takve su figurice do sada na području Hrvatske otkopane samo u Vinkovcima među nalazima iz okvira starčevačke kulture,¹¹ a u relativno velikom broju primjeraka poznate su s brojnih drugih neolitičkih nalazišta balkanskoga prostora, ponajprije onih koji su pripadali starčevačkoj kulturi i okolnim joj lokalnim varijantama (tzv. Starčevo-Körös-Kriş kompleks), te kulturama Karanovo, Anzabegovo-Vršnik i Sesklo-grupe.¹² U kasnijim razvojnim fazama tih kultura antropomorfnim figuricama postupno se dodaju i drugi dijelovi tijela (prvenstveno ruke i spolni atributi), no karakteristike kao što su npr. oči prikazane urezanim crtama, nebitno promijenjene ostaju gotovo do kraja srednjeg neolitika.¹³

Osobitost cetinskoga adoranta je i njegov karakterističan fetusoidno zgrčeni ili pognuti čučeci položaj koji je u neolitiku u predstavljanju ljudskih figura vrlo osebujna pojava. Velika je većina statueta toga doba naime prikazana u dvama osnovnim položajima, kao stojeće ili sjedeće figurice s podvarijantama,¹⁴ dok su drugi položaji izrazito malobrojni i sasvim sporadični. Od velikog broja primjera koje donosi S. Hansen, figurice kojima je tijelo izmodelirano u stavu

⁶ S. HANSEN, 2007.

⁷ S. HANSEN, 2007, 2.

⁸ S. HANSEN, 2007, 302-303.

⁹ J. MÜLLER, 1994.

¹⁰ Usp. *Italia preistorica*, 1993, na str. 297 ženske figurice iz kulture posuda *a bocca quadrata*, na str. 339 sjedeća ženska figurica iz *impresso* kulture – tip Rendina, na str. 350 statuete žena srednjega neolitika s nalazišta Passo di Corvo. Primjercima iz Italije stilski i tipološki u znatnoj mjeri odgovara novopronađena steatopigična dodatno dekorirana figurica žene iz Pokrovnika (usp. *Hrvatski arheološki godišnjak*, 2006, 378).

¹¹ S. DIMITRIJEVIĆ – T. TEŽAK GREGL – N. MAJNARIĆ PANDŽIĆ, 1998, 73-74, sl. 5.

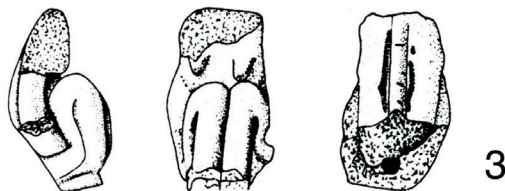
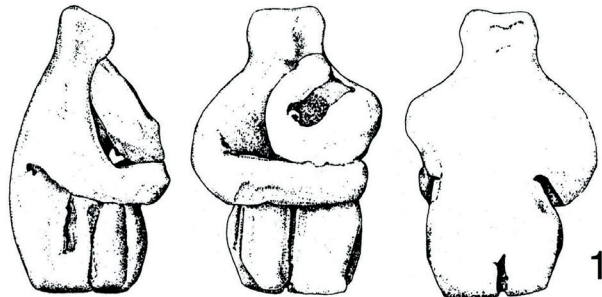
¹² *Praistorija Jugoslavenskih zemalja*, 1979, 130. Jednako prikazane oči ima i reljef orantice na ulomku starčevačke posude iz Sarvaša (usp. K. MINICHREITER, 2000, 6, sl. 3).

¹³ S. HANSEN, 2007, usp. npr. figurice na Taf. 96/2, 110/1-8, 115/2-3, 116/2-7, 18/1-3, 126/1-2, 136/6-7, 167/1-5, 338/1 i 9.

¹⁴ Korisnu tipološku podjelu neolitičkih figurica kojoj je glavna odrednica položaj tijela posljednji je složio S. HANSEN, 2007, 341-360.

Sl. 7. Neolitičke figurice skupljenih nogu: 1. Drama, 2. Vidra, 3. Pevkakia Magula (prema: S. Hansen), 4. Fafos (prema: M. Gimbutas).

Fig. 7. Neolithic figurines with contorted legs: 1. Drama, 2. Vidra, 3. Pevkakia Magula (according to S. Hansen), 4. Fafos (according to M. Gimbutas)

donekle sličnom našem primjeru pronađene su tek na nekoliko nalazišta (Sl. 7/1-3),¹⁵ a kada je riječ o položaju tijela kao o mogućoj tipološkoj odrednici vrlo slična figurica otkopana je i u ranom vinčanskom sloju na nalazištu Fafos kod Kosovske Mitrovice (Sl. 7/4).¹⁶ U svojoj knjizi o prapovijesnoj umjetnosti Europe, M. Gimbutas posebno ističe stilsku vrijednost ovoga kosovskoga nalaza, naglašavajući da je izvrstan primjer naturalizma u prapovijesnoj umjetnosti Europe. Posebno pri tome ističe slobodu modeliranja ruku koje su raširenim dlanovima položene na prsi i realistično predstavljenu krivinu leđa.¹⁷

Sve ovdje navedene približne analogije iz unutrašnjosti Balkana interpretirane su pretežito kao sjedeći tip premda se čini da su sve one, kao i naša, predstavljene u čučućem ili u čučće-sjedećem stavu.¹⁸ Jedina bitna oblikovna srodnost svima su u preponama skupljene noge, izmodelirane na jednak način. Cetinski adorant dakle, s takvoga aspekta nije osobita pojava, no dodatnu tipološku vrijednost daje mu izrazito pognuta glava.¹⁹ Uvažimo li taj njegov detalj kao značajnu mu tipološku odrednicu, onda možemo ustvrditi da je figurica iz Sinjskoga polja vrlo vrijedan, osebujan i jedinstven nalaz u ukupnoj prapovijesnoj (neolitičkoj i ranoj eneolitičkoj) umjetnosti Europe.²⁰ Pretpostavljamo uz to da je glava na cetinskoj figurici tako postavljena namjerno i sa svrhom, pa s velikom vjerojatnošću možemo ustvrditi da uistinu pripada grupi kulturnih statueti, tj. mislimo da je zaista predstavljena u nekakvom stavu molitve ili adoracije. Respektiramo pri tome i razmišljanja na koja u svojoj raspravi o tim nalazima upozorava S. Hansen. On najprije skreće pozornost na naslijeđenu metodološku opasnost u koju su često zapadala dosadašnja tumačenja takvih neolitičkih tvorevina, a koja su u najvećem broju slučajeva i bez osobita kolebanja, gotovo po šablوني, takve nalaze objašnjavala kao kultne rekvizite, bilo kao odraz vjerojatnoga matrijarhata toga doba i štovanja "Velike Božice", u čemu dominira kult plodnosti, bilo kao glavni i najslikovitiji eksponent različitih drugih religijskih shvaćanja neolita. Nagloj i mnogobrojnoj pojavi figurica u neolitiku jugoistočne Europe, ne pretendirajući pri tome da postigne konačna rješenja, S. Hansen pretpostavlja i drugačije mogućnosti.²¹ Misli naime da su one sveopći izraz i odraz duha epohe čijoj pojavi su, uz autentičnu neolitičku "revoluciju simbola", pogodovali i neki drugi momenti, a koji se u izvornim neolitičkim oblastima pojavljuju približno istovremeno. Prvenstveno se to odnosi na početni proces sjedilačkog načina života koji je bio uvjetovan novim socio-gospodarskim odnosima koje je donijela zemljoradnja kao glavna privredna grana neolita i pojava keramike kao novog materijala koji je izvanredno pogodio njihovu oblikovanju. Stoga je, proučavajući izgled i razvoj tih skulptura, prema S. Hansenu, moguće pratiti i razvoj i širenje neolitičkih civilizacija od istoka prema zapadu. Kako cetinski adorant na području unutrašnje Dalmacije, ali i cijeloga šireg područja istočnojadranske obale,

¹⁵ S. HANSEN, 2007. Usp. oštećenu čučću figuricu koja je tipološki možda najbliža našem primjerku s nalazišta Pevkakia Magula u Tesaliji na str. 123-124, Taf. 104/16, zatim sjedeću figuricu s nogama skupljenim u preponama s nalazišta Vidra na Taf. 398 i njoj vrlo sličnu s nalazišta Drama u Trakiji. str. 235, Taf. 338/13.

¹⁶ M. GIMBUTAS, 2007, 43, sl. 11, 12.

¹⁷ M. GIMBUTAS, 2007, 38-43.

¹⁸ M. GIMBUTAS, 2007, sl. 11-12 statuetu iz Fafosa objašnjava kao čučćećeg muškarca (Squatting man).

¹⁹ S velikom se vjerojatnošću može pretpostaviti da je i po tome detalju cetinski adorant sličan fragmentarno sačuvanoj skulpturi iz Seske kulture s nalazišta Pevkakia Magula (u našem tekstu sl. 7/3). Stilska sličnost našega nalaza s ovim

iz Grčke podupire i anatomska naglašena kralješnica koja teče cijelom dužinom leđa (usp. također S. HANSEN, 2007, 123-124, Taf. 104/16), a tu osobinu kao umjetnički kvalitet na skulpturi iz Fafosa ističe i M. GIMBUTAS, 2007, 43, sl. 12. Inače, prema S. Hansenu, modeliranje uspravnih figurica s podignutom glavom jedna je od važnijih stilskih odrednica neolitičke umjetnosti koja takve izrađevine razlikuje od starijih, paleolitičkih, koje su pretežito predstavljene u različitom pognutom položaju (usp. S. HANSEN, 2007, 52-60).

²⁰ Tu tvrdnju izričemo prema uvidu u prezentirane takve nalaze koje su u svojim raspravama donijeli Gimbutas i Hansen (usp. M. GIMBUTAS, 2007; S. HANSEN, 2007).

²¹ S. HANSEN, 2007, 319-330.

Sl. 8. Ulomci neolitičkih posuda iz korita Cetine uzvodno od Trilja: 1. ulomak s impresso ukrasom, 2. ulomak s prikazom ljudskog lica (foto: Z. Alajbeg).

Fig. 8. Neolithic pottery fragments from the Cetina river bed upstream from Trilj: 1. fragment with impresso decoration, 2. fragment with image of a human face (photo by Z. Alajbeg).

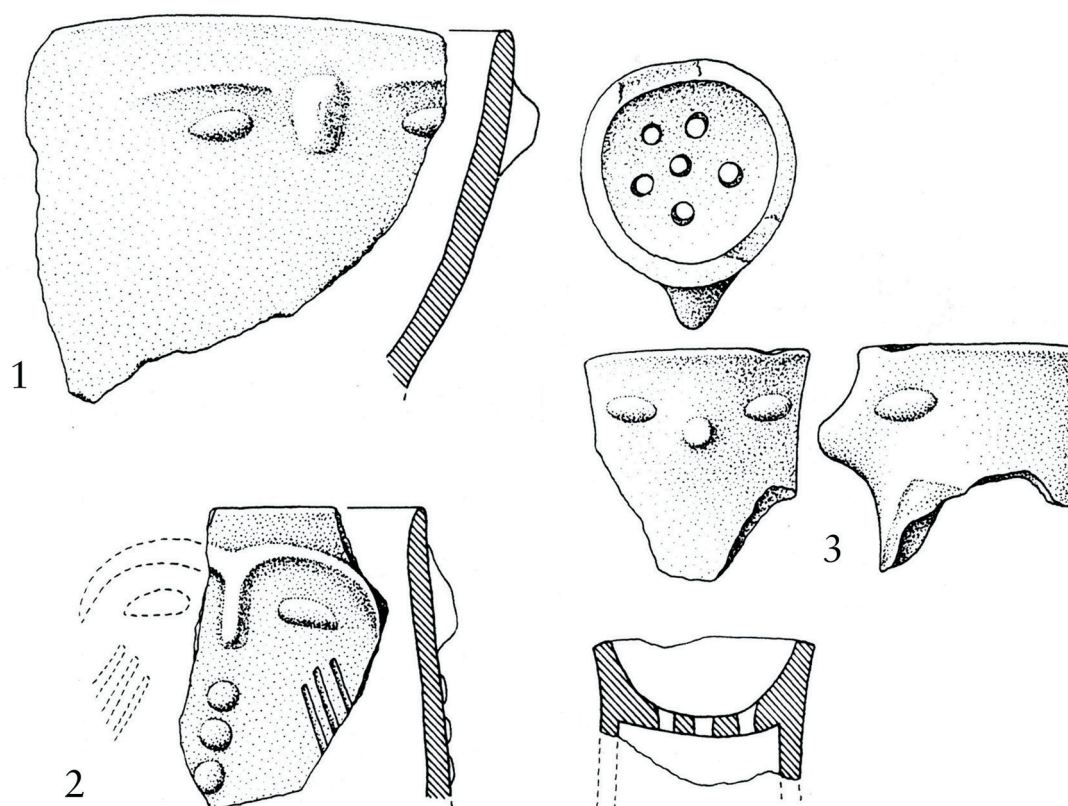
među dosadašnjim pronalascima iz neolitika predstavlja potpunu novinu kojoj su tipološka i stilska izvorišta, vidjeli smo, u unutrašnjosti i na jugu Balkanskoga poluotoka, vjerujemo da je on ujedno i izniman dokaz i odraz upravo takvih procesa, tj. da svjedoči etničke migracije neoličana iz unutrašnjosti prema jedranskoj obali. Ranije se takva pretpostavka mogla samo nazrijeti temeljem nalaza jednoga ulomka keramike s barbotinskim ukrasom s obližnje Bilokapića gradine u Udovičićima, također u Sinjskom polju,²² a već poodavno izdvojeni kulturni facijes koji je definiran kao starčevačko-impresso kultura čiji su elementi najprije izdvojeni uz gornji tok rijeke Bosne, pretpostavljao je samo utjecaje i eventualna etnička pomicanja od obale prema unutrašnjosti.²³

Vjerodostojne arheološke okolnosti nalaza figurice iz Sinjskoga polja nisu pouzdane, što umnogome otežava njenu precizniju dataciju. Time dakle cetinski adorant dijeli sudbinu brojnih drugih takvih i sličnih nalaza na širokom arealu njihova rasprostiranja, gdje su također u velikoj

²² A. MILOŠEVIĆ, 1987, 16-17.

²³ *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, 1979, 372-392. O kronologiji i karakteru dodira starčevačke i impresso kulture u Bosni usp. i: N. N. TASIĆ, 2007, 5-16. Naravno da je o takvim procesima u Cetinskoj regiji i u Dalmaciji teško govoriti tek na temelju nekolicine nalaza, no, bez obzira na koji su način priskrbljeni i koliko god da ih ima, mislimo da ih ni u ovoj fazi istraženosti nije uputno zanemarivati ili potpuno negirati jer ni sadašnji intezitet novih terenskih istraživanja koja na tu temu u Dalmaciji provode domicilni stručnaci nije obećavajući da će se u skoro vrijeme nešto bitnije promijeniti. Nedavno je u stručnoj literaturi proces neolitizacije istočnojadranske obale i bliže joj unutrašnjosti pokušao raspravljati i B. Marijanović

zalažući se za pretežitu autoktonost u razvoju neolitičke civilizacije (B. MARIJANOVIĆ, 2007, 7-41). Takva svoja razmišljanja temelji na nekompatibilnosti prirodnih resursa i prevladavajuće zemljoradnje kao glavne gospodarske grane neoličana. Uz to, u svim ostalim bitnim elementima nastoji osporiti ili dovesti u sumnju rezultate drugih istraživača (posebno novije radove J. Müllera, S. Forembachera i T. Kaisera) koji u tom procesu pretpostavljaju i nastoje dokazati etnička pomicanja i popunjavanja, ponajprije dužjadranskim i prekojadranskim pravcima. S našega polazišta, a u stručnom i metodološkom smislu od koristi mogu biti i razmišljanja S. Perića koji obrađuje iste probleme u prirodno istom ambijentu, u jadranskome zaleđu na prostoru današnje Albanije (usp. S. PERIĆ, 2002, 9-39).

Sl. 9. Ulomci neolitičkih posuda s nalazišta Dunavec (prema: S. Hansenu).

Fig. 9. Neolithic pottery fragments from Dunavec site (according to S. Hansen).

većini slučajeva statuete pronađene izvan arheološkog konteksta, a često i bez osnovnoga podatka o užoj provenijenciji.²⁴

Već smo upozorili da je figurica cetinskoga adoranta izrađena od gline grublje fakture sa znatnom primjesom krupnijih zrnaca pijeska. Rekli smo također da su u istome iskopu uz nju, pored spomenute glačane kalupaste sjekire, nađeni i ulomci posuda iste fakture koje stoje na ravnoj ili visokoj prstenastoj koničnoj nozi, što je u Dalmaciji prvenstveno odlika keramike starijega i srednjega neolitika. Uz to, iste su fakture i ulomci impresso keramike izvađeni iz korita Cetine oko 2 km nizvodno od Otoka (Sl. 8/a), na položaju kod pumpne stanice nedaleko Trilja (Sl. 1), pa i ove činjenice donekle mogu biti i putokaz za uže vremensko određenje figurice s položaja Brzica. Zanimljiv je i podatak da je na istom položaju u rijeci Cetini kod Trilja, s nalazima impresso keramike, pronađen i ulomak ruba veće posude koja također ima vrlo sličnu fakturu, a uz to je i ukrašena stiliziranim gornjim dijelom ljudskoga lica (Sl. 8/b).²⁵ Na

²⁴ S. HANSEN, 2007, 331-335.

²⁵ Iako su ovi ulomci u literaturi u različitim prigodama već više puta slikovno prezentirani, ovdje radi svrsishodnosti donosimo njihove osnovne arheološke podatke jer mogu biti korisni budućim istraživačima. Oba se ulomka nalaze u

Muzeju Cetinske krajine u Sinju: a. ulomak ukrašen impresso ukrasom ima veličinu od 15,8 x 13,7 cm (inv. br. MCK – A 220); b. ulomak posude s prikazom dijela ljudskoga lica ima veličinu od 15 x 20 cm (inv. br. MCK – 5118).

ulomku su prepoznatljive reljefne bademaste oči koje nadvisuju iste takve polukružne obrve što izlaze iz grebenastog nosa. Drugi dijelovi lica nisu prikazani. Ovakav motiv je relativno čest na prapovijesnim posudama iz raznih razdoblja, no nama se čini da mu je najbližu stilsku i tipološku analogiju moguće iznaći među ulomcima vrlo slično dekoriranih posuda s nalazišta Dunavec u Albaniji, čiji slojevi uglavnom pripadaju srednjem i mlađem neolitiku (Sl. 9/1-3).²⁶ Na istome su albanskome nalazištu pronađene i brojne druge neolitičke statuete od kojih neke imaju i bitne stilske odlike koje karakteriziraju i figuricu cetinskoga adoranta iz Sinjskoga polja.²⁷ Stoga se, do sistematskih arheoloških istraživanja na nalazištu Brzica koja uskoro planiramo obaviti, za sada zadovoljavamo završnom konstatacijom da je na ovome važnom arheološkom nalazištu kod sela Otok u Sinjskom polju pronađen rijedak, gotovo unikatan primjerak prapovijesne (neolitičke) umjetnosti u Dalmaciji (i u Europi) kojemu su bitne osobine naglašeni realizam (u čučnju modelirane noge, anatomske istaknuta kralješnica, u smješak razvučena usta) i vrlo vjerojatni kulturni karakter (izražen pognutim položajem glave). Po svemu sudeći, stilsko izvorište figurice je u unutrašnjosti Balkana, a u budućim proučavanjima će sigurno doprinijeti boljem razumijevanju arheoloških problema koje na tim prostorima gotovo svakodnevno nameću i otvaraju nova otkrića. Pored svega toga, ovaj nalaz još jednom potvrđuje i više puta s naše strane izrečenu konstataciju da je područje uz rijeku Cetinu u Sinjskome polju jedno od najvažnijih arheoloških mikroregija pogodna za istraživanja prapovijesnih razdoblja u Dalmaciji, ali i u širem okruženju.²⁸

LITERATURA

- DIMITRIJEVIĆ, S. – TEŽAK GREGL, T. – MAJNARIĆ PANDŽIĆ, N., 1998. - *Prapovijest*, Zagreb.
- GIMBUTAS, M., 2007. - *The Goddesses and Gods of Old Europe. Myths and Cult Images* (reprint), London.
- HANSEN, S., 2007. - *Bilder vom Menschen der Steinzeit. Untersuchungen zur antropomorphen Plastik der Jungsteinzeit und Kupferzeit in Südosteuropa*, Bd. I-II, Mainz.
- Hrvatski arheološki godišnjak*, 2006. - *Hrvatski arheološki godišnjak*, 3, Zagreb.
- Italia preistorica*, 1993. - *Italia preistorica* (ur. A. Guidi i M. Piperno), Roma-Bari.
- MARIJANOVIĆ, B., 2007. - Neka pitanja ranog neolitika istočnog Jadrana, *Archaeologia Adriatica*, 1, Zadar.
- MAROVIĆ, I., 2002. - Sojaničko naselje na Dugišu kod Otoka (Sinj), *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 94, Split.
- MILOŠEVIĆ, A., 1987. - Neolitička keramika s Bilokapića gradine u Sinjskom polju, *Obavijesti HAD-a*, 19-1.
- MILOŠEVIĆ, A., 2003. - Život uz rijeku Cetinu u Sinjskom polju u prapovijesno doba, *Histria Antiqua*, 10, Pula.
- MILOŠEVIĆ, A., 2006. - Le ricerche archeologiche nell'alveo del fiume Cetina, *Archeologia subacquea in Croazia. Studi e ricerche*, Venezia.

²⁶ S. HANSEN, 2007, 153, Taf. 157/10-12.

²⁷ S. HANSEN, 2007, Taf. 157-159.

²⁸ Usp. postignute rezultate u: D. SMITH - V. GAFFNEY - D. GROSSMAN - A. J. HOWARD - A. MILOŠEVIĆ - K. OSTIR - T. PODOBNIKAR - W. SMITH - E. TETLOW - M. TINGLE - H. TINSLEY, 2006, 171-186.

- MILOŠEVIĆ, A., - Gramatika prostora uz rijeku Cetinu, u: *Dalmatinska zagora - nepoznata zemlja*, Zagreb.
- MINICHREITER, K., 2000. - Reljefni prikaz ženskog lika na posudama starčevačke kulture, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 17, Zagreb.
- MÜLLER, J., 1994. - Das ostadriatische Frühneolithikum: Die Impresso-Kultur und die Neolithisierung des Adriaumes, *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*, 9, Berlin.
- PERIĆ, S., 2002. - Der kulturelle Charakter und die Chronologie der Starčevo-Elemente im Neolithikum der westlichen Balkanregionen, *Starinar*, 51/2001, Beograd.
- Praistorija Jugoslavenskih zemalja*, 1979. - *Praistorija Jugoslavenskih zemalja. Neolit*, (ur. A. Benac), Sarajevo.
- SMITH, D. - GAFFNEY, V. - GROSSMAN, D. - HOWARD, A. J. - MILOŠEVIĆ, A. - OSTIR, K. - PODOBNIKAR, T. - SMITH, W. - TETLOW, E. - TINGLE, M. - TINSLEY, H., 2006. - Assessing the later prehistoric environmental archaeology and landscape development of the Cetina Valley. Croatia, *Environmental Archaeology*, 11, No. 2, York.
- TASIĆ, N. N., 2007. - Neolit u senci – još jedan osvrt na starčevačka naselja u Bosni, *Godišnjak CBI*, 34, Sarajevo.

THE CETINA FIGURINE

SUMMARY

The article reports on a new find of a typologically unique prehistoric pottery figurine from Sinj plain, which in its general stylistic characteristics belongs to the large group of statuettes such as have been discovered to the present at numerous Neolithic sites in the broad region of the Balkans. Its surprising and extraordinary appearance in Dalmatia can be explained through the process of the Neolithization of the eastern Adriatic region, in which ethnic components from the interior most probably participated. Once more the archaeological importance of the area along the Cetina River for the study of the prehistoric period is emphasized.

KEY WORDS: *Neolithic art, Dalmatia, Cetina region, Sinj plain*